

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΧΩΡΙΣ ΜΙΣΟΣ

(Λόγια αφιερωμένα σ' έναν κομμουνιστή)

Τὸ σπίτι του, σ' ἓνα ἀνοιχτὸ ρέμα μπροστά, ὅπου ἡ γειτονιά πετοῦσε τὰ σκουπίδια της, ἦταν φτιαγμένο ἀπὸ παλιτσάνιδα καὶ παλιοτενεκέδες. Ἡ μάνα πού τὸν γέννησε ξενοδούλευε ἕλη τὴ μέρα. Ὁ πατέρας ἦταν ἓνας καλὸς τεχνίτης, ἀλλὰ ἀρρώσταινε συχνά. Ὅ,τι κερδίζανε καὶ οἱ δυὸ τὸ ξόδευαν γιὰ νὰ σπουδάσουν τὸ γυιό τους. Τὰ κατάφεραν μὲ πολλῶν ἐτῶν καθημερινές σιωπηλές θυσίες. Τέλειωσε ὁ γυιὸς τὴ Μέση Ἐμπορικὴ Σχολή καὶ ἐτοιμαζότανε νὰ δώσει εἰσιτηρίους ἐξετάσεις στὴν Ἀνώτατη Σχολὴ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ τὰ χρήματα ἔλειψαν. Ὁ πατέρας ἀρρώστησε. Χρειάσθηκαν λίγα μεροκάματα γιὰ τὴν ἀρρώστια καὶ μία ἐπ' ἀόριστον ἀναβολὴ τῶν σπουδῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ψυχὴ τοῦ νέου πλούτιζε, ἡ σκέψη ὠρίμαζε, ὁ πόνος βάθαινε. Ἐβλεπε παληοὺς συμμαθητές του, πολὺ κατώτερους ἀπ' αὐτὸν στὰ μαθήματα, νὰ πηγαίνουν σὲ φροντιστήρια, νὰ μπαίνουν στὸ Πανεπιστήμιο, νὰ προκόδουν· καὶ αὐτουνοῦ τοῦ ἔλειπαν μερικὰ χιλιάρια γιὰ νὰ κάνη τὸ ἴδιο. Ἐβλεπε τὴ μάνα του, μὲ τὰ χέρια ζαρωμένα ἀπὸ τὴ μπουγάδα, ἐνῶ ἄλλες γυναῖκες, στὰ σπίτια ὅπου αὐτὴ ξενοδούλευε, ξυπνοῦσαν ἀργὰ γιὰ νὰ βγοῦν φτιασιδωμένες στὴν ὁδὸν Ἐρμοῦ νὰ φωτίσουν. Ἐβλεπε τὸν πατέρα του νὰ πεθαίνει, ἐνῶ μὲ λίγη ἐξοχή, μὲ λίγη περίθαλψη θὰ ξαναγινόνταν ἓνας γερὸς ἄνθρωπος. Τὰ ἔβλεπε αὐτὰ καὶ τὸ πικρὸ φαρμάκι στάλαζε στὴ νέα ψυχὴ του. Ἡ ἀδικία! Δὲν εἶναι τίποτε νὰ εἶσαι δυστυχής. Τὸ φοβερὸ εἶναι νὰ εἶσαι ἀδικημένος. Καὶ τὸ νέο παιδί, γιὰτὶ εἶχε μιὰ ζωντανὴ συνείδηση, γύρευε νὰ βρῆ τὴν αἰτία τῆς ἀδικίας. Στὴν ἀρχὴ ἡ ἀναζήτησις ἦταν σχεδὸν ὑποσυνείδητη· περισσότερο τὸν κατεῖχαν συναισθήματα παρά σκέψεις. Ἦταν δύσκολο νὰ κατατοπισθῆ, νὰ προσανατολισθῆ. Δὲν εὔρισκε τὸ νῆμα.

Σ' ἐκείνη τὴν κρίσιμη ὥρα τὸν διπλάρωσε ἓνας γνωστός του, μαθητῆς στὸ ἴδιο σχολεῖο πού φοίτησε καὶ αὐτός· λίγο μεγαλύτερός του. Ἦταν καὶ αὐτὸς ντυμένος πολὺ φτωχικά. Εἶχε μεγάλα ὄνειροπόλα μάτια. Γύριζαν τὰ σοκκάκια τῆς γειτονιάς μαζί ἅμα νύχτωνε. Ὁ ἀπλὸς γνώριμος σὲ λίγο ἔγινε φίλος. Ἦρθε ἡ ἐμπιστοσύνη, ὕστερα ἦρθε

ὁ θαυμασμός, γιατί ὁ φίλος, μεγαλύτερος στὰ χρόνια, ἤξερε περισσότερα. Καί στὸ τέλος φανερώθηκε πὼς ὁ φίλος αὐτὸς ὁ μέγας ἐκρυβε ἓνα μεγάλο μυστικό, ἔφερε ἓνα μήνυμα τρανό. Αὐτὸς τὴν ἤξερε τὴν αἰτία τῆς ἀδικίας.

Ἄρχισε τότε ἡ καθοδήγηση. Μερικὰ σχηματικὰ νοήματα, εὐκολοχώνευτα καί ἀπὸ τὸ πιὸ ἀκατέργαστο μυαλό, στὴν ἐπιφάνεια· καί ἀπὸ κάτω, τὸ ξύπνημα τοῦ μίσους, ἡ ὀργανωμένη του κατεύθυνση ἐναντίον ὅλων ἐκείνων πού εὐτυχοῦν, ἐναντίον τοῦ Κράτους πού φαίνεται νὰ τοὺς προστατεύη, ἐναντίον τῆς πατρίδας πού εἶναι τὸ Κράτος, ἐναντίον τῆς θρησκείας πού δὲν διδάσκει τὸ μῖσος, ἐναντίον τοῦ Θεοῦ πού ἀνέχεται τὴν ἀδικία.

Γιατί νὰ μὴ πιστέψῃ ὁ νέος αὐτὸς ὁ βασανισμένος τὰ λόγια τοῦ μεγάλου φίλου του; Δὲν ὑπάρχει ἡ ἀδικία; Ἄφοῦ τὴ ζῆ ὁ ἴδιος, ἀφοῦ τὴ βλέπει γύρω του νὰ πνίγη, σὰν κι' αὐτόν, τόσους ἄλλους. Δὲν ἔχει ἡ ἀδικία αὐτὴ μιὰν αἰτία; Αἰτία δὲν εἶναι αὐτοὶ πού κατέχουν ὅσα ἀκριβῶς αὐτουνοῦ τοῦ λείπουν; Ἄφοῦ αὐτὸς δὲν τὰ ἔχει καί τὰ ἔχουν ἄλλοι τὰ καλά τῆς γῆς, σημαίνει πὼς αὐτοὶ ἀδικοῦν, αὐτοὶ τὰ κατακρατοῦν, αὐτοὶ ὀργανώνουν τὴ ζωὴ ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦν νὰ τὰ κατακρατοῦν. Ἔτσι λέει ἡ ἀπλή σκέψη καί τὸ μῖσος ἀπὸ βαθιὰ συγκατανεύει καί ἐπικροτεῖ. Πρέπει ὅμως αὐτὰ νὰ ἀλλάξουν, πρέπει νὰ καταργηθῇ ἡ ἀδικία, ἔτσι λέει ὁ καλὸς φίλος, καί αὐτὸς ξέρεي τὸ βατάκι πού θὰ φέρῃ τὴν ἑραπεία τοῦ κακοῦ. Ξέρει τὸ δρόμο, αὐτόν πού ὀδηγεῖ σὲ ἓνα δίκαιο κόσμο, ὅπου δὲν θὰ ὑπάρχουν πεινασμένοι καί χορτάτοι, δυνατοὶ καί ἀδύνατοι, ὑπερφίαλοι καί ταπεινοί, ἀλλὰ ὅλα, ὕλη, δύναμη, καί τιμὴ, θὰ εἶναι λογικὰ καί τίμια μοιρασμένα σὲ ὅλες τὶς ἀνθρώπινες ὑπάρξεις. Τί θαυμάσιο, τί μαγευτικὸ ὄραμα! Καί περισσότερο ἀκόμα ἀπὸ τὸ ὄραμα αὐτό, τί γλυκειὰ πού εἶναι ἡ ἐκδίκηση γιὰ τόσες ταπεινώσεις, γιὰ τόσες στερήσεις! Τί ἱκανοποίηση νὰ κουρελιάσεις αὐτοὺς πού σὲ κουρελιάζανε! Τί ἀνετη ἀναπνοὴ σοῦ δίνει τὸ μῖσος τὸ διοχετευμένο πρὸς ἓνα στόχο! Τί πανίσχυρος αὐτὸς πού συνδυάζει τὴν εὐγενέστερη ἰδεολογία μὲ τὸ φλογερότερο πάθος! Ὅλος ὁ καλὸς καί ὅλος ὁ κακὸς ἄνθρωπος πού συγκλίνουν πρὸς ἓνα τέρμα. Γιατί νὰ μὴν πιστέψῃ ὁ νέος τὰ μυστικόπαθα λόγια τοῦ μεγάλου φίλου του, τίς συγκινητικὰς του ἐπαγγελίας;

Τὰ πίστεψε καί ἔδωσε ἀρραβῶνα. Παραδόθηκε στὴ συνωμοσίᾳ. Ἐνα βράδυ σκότωσε κάποιον διαδάτη, πού δὲν εἶδε, στὰ σκοτεινά καί οὔτε τὸν γνῶριζε, ἀλλὰ πού τοῦ εἶπαν οἱ καθοδηγητὲς του καί ὁ φίλος του ὅτι ἦταν ἐχθρὸς.

Τί θά γίνει τώρα μέ αυτό τόν νέο, μέ τούς χιλιάδες νέους πού χάνονται έτσι; Πού είναι ό δάσκαλος, ό παπᾶς, ό πατέρας, πού, πρίν ακόμη τό δηλητήριο αλλοιώσει τόν οργανισμό του, θά όρθωθεί στον κατήφορο και θά τοῦ μιλήσει μέ αυτά τά λόγια ἐπάνω - κάτω;

Παιδί μου. Σέ άδικον και ἔχεις δίκηο νά μή δέχεσαι τήν άδικία. Ἡ άδικία αυτή ἔχει αἰτίες πολλές και δέν ὑπάρχει ὠραιότερη αποστολή στη ζωή από αυτήν: Νά αγωνισθής για νά τήν παραμερίσεις. Ἔλα νά δοῦμε πῶς πρέπει νά δουλέψουμε γι' αυτό τό σκοπό. Είμαι φτωχός σάν κι' ἐσένα και μ' άδίκησαν κι' ἐμένα στα νειᾶτα μου σάν και σένα. Δέν ἔχω κανένα συμφέρον κοινό μέ αυτούς πού σε άδίκησαν και άδίκησαν κι' ἐμένα. Ἄν ἔπεφταν κάποτε, δέν θά ἔχανα τίποτα: θά κέρδιζα. Γι' αυτό μπορείς νά ἐμπιστευθής πῶς τά λόγια μου δέν προέρχονται από ιδιοτέλεια.

Στόν κόσμο πού ζῆς δέν ὑπάρχει οὔτε ἡ τελειότητα οὔτε ἡ εὐδαιμονία. Ὑπάρχουν μακρυές ἐποχές μόχθου και θυσίας για λίγες στιγμές πλήρωσης και εὐτυχίας. Στόν κόσμο ὅπου ζῆς, πάντα ὑπῆρχε τό Κράτος τοῦ κακοῦ, πάντα ὑπῆρχε ἡ άδικία, πάντα ἦταν άδικα μοιρασμένα τά μεγαλύτερα αγαθά τῆς ζωῆς, ἡ ὑγεία και ἡ ὀμορφιά: πάντα ὑπῆρχαν πτωχοί και πλούσιοι τῷ πνεύματι, πάντα ἦταν μοιρασμένος άδικά ὁ γεωγραφικός χῶρος, άλλοῦ γόνιμος άλλοῦ άγονος, άλλοῦ κεντρικός άλλοῦ παράμερος. Πάντα τό δυνατό θηρίο ἔτρωγε τό μικρό ζῶο, πάντα ἡ τύχη σκόρπιζε μέ ιδιοτροπία τό θάνατο, πάντα ἡ φύση άγνοοῦσε ὀλοτελα τό αἴτημα τῆς δικαιοσύνης. Ἀπάνω σ' αυτόν τόν ανεπανόρθωτον ὄγκο τῆς άδικίας τῆς φυσικῆς, ἔχτισε ὁ ἄνθρωπος τήν τεχνητή, τή δική του άδικία, άσήμαντη βέβαια μπρός στη φυσική, αλλά φοβερή, διότι δέν είναι μοιραία ἔπως ἡ φυσική. Ἀπό τό πέλαγος αυτό μέσα τῆς άδικίας πάντα δραματίσθηκε ὁ βασανισμένος ἄνθρωπος ἔναν παράδεισο ὅπου αἴρονται ὅλες ἡ σχεδόν ὅλες οἱ άδικίες, τόν ἐγκόσμιο παράδεισο ὅπου ἐναπέθετε, κάθε φορά διαφορετικό, τό ὄραμα τῆς τελειότητας, τῆς ἐξιδανικευμένης προέκτασης τῶν ἐπιθυμιῶν του. Ἀπό τήν Ἔδεμ τῆς Γένεσης, από τόν Χρυσοῦν Αἰῶνα τοῦ Ἡσιόδου, από τούς πλατωνικούς μύθους, από τούς παραδείσους τοῦ Βράχμα και τοῦ Μωάμεθ, από τήν Οὐτοπία τοῦ Μόρους ὡς τόν κομμουνιστικό παράδεισο τοῦ σημερινοῦ καιροῦ, γεμάτη από παραδείσους είναι ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Είναι ἡ «φάτα μοργκάνα» πού τόν βοηθάει στην παρεια τῆς ἐρήμου και τόν ξεκουράζει από τή δίψα τῆς δικαιοσύνης. Στόν κόσμο ὅπου ζῆς, παιδί μου, ὁ ἄγώνας για τή δικαιοσύνη ἄρχισε μαζί μέ τήν ἱστορία, ἄρχισε πρίν από τήν ἱστορία, μέ τό μῦθο τοῦ Προμη-

θέα, και θα τελειώσει με το τέλος του κόσμου, γιατί η αδικία είναι αιώνιος νόμος της φύσης, ακατάλυτος νόμος της ζωής.

Έκτος από μιαν αδικία, την κοινωνική. Αυτή δεν είναι φυσική. Είναι επίκτητη και μπορεί ο άνθρωπος να την καταλύσει. Είναι άσημαντη αυτή η αδικία μπροστά στις άλλες. Άλλα αυτό το άσημαντο είναι ένα μεγάλο έργο για τον άνθρωπο. Θέλω όμως πρώτα να ξεχωρίσει μέσα σου την ακατάλυτη φυσική αδικία, από την καταλυτή και καταλυτέα κοινωνική αδικία. Θέλω να καταλάβεις κάτι, που το μεθύσι του μίσους δεν σε αφίγει να καταλάβεις: "Ότι το βάθρο θα είναι πάντα η φυσική αδικία, ότι θα γεννιούνται κουτοί και έξυπνοι, άρρωστοι και ρωμαλέοι, τυχεροί και άτυχοι, βραχύβιοι και μακρόβιοι, ώραιοι και άσχημοι, έρωτικοί και μή, αγαθοί και μοχθηροί. Αυτά δεν πρόκειται να τα καταργήσει ο άγωνας σου. Πάντα μερικοί θα ήγούνται και άλλοι θα ακολουθούν. Πάντα εκείνοι που ήγούνται θα πλεονεκτούν ήθικα από αυτό τουτο το γεγονός της ήγησης των. Και αυτά θα υπάρξουν και αν ακόμη βαδίσης ως το τέρμα το δρόμο που σου δείχνει ο φίλος σου. Θα μου πής πως αυτά τα γνωρίζεις. Το παραδέχομαι ότι τα γνωρίζεις, τα αναγνωρίζεις με το ταλαίπωρο λογικό σου. Άλλα της ψυχής σου της έχει προσφέρει ο φίλος σου άλλου είδους πιστά. Δεν αισθάνεται η ψυχή σου τη σχετικότητα της προσπάθειάς σου, τη σχετικότητα του σκοπού σου. Θολά και άόριστα βλέπει κάτι πανέμορφο, τέλειο και οίστηλατεϊται από αυτό. Και για να είμαι ειλικρινής: είναι τόσο το μέγεθος του μίσους σου που τίποτε ωραιότερο δεν δραματίζεσαι από την ικανοποίησή του. Και αυτήν, χωρίς να σε άπατήση έντελώς, σου την υπόσχεται ο φίλος σου.

Το έργο σου λοιπόν είναι περιορισμένο: Να διορθώσεις την κοινωνική αδικία, όσο δεν είναι συνέπεια αναγκαία της φυσικής. Δεν είναι όμως ο φίλος σου ο πρώτος που έταξε στον έαυτό του αυτόν το σκοπό, ούτε οι δάσκαλοί του και οι άφέντες του. Άπό την εποχή του Χριστού, και πριν, από την εποχή του Σόλωνος και του Λυκούργου, και πολύ πριν ακόμη, άρχισε αυτή η μάχη η κοινωνική μεταξύ της τάξης που κατέχει και της τάξης που κατέχεται. Είναι ένας ωραίος, σκληρός και τιμημένος άγωνας.

* * *

"Όπως κάθε άγωνας έχει και αυτός τις μεθόδους του, ανάλογα με τις εποχές, με τους τόπους, με τις αντίλήψεις των άγωνιζομένων. Μπορεί να υπάρξουν διαφωνίες για τη μέθοδο που πρέπει κάθε φορά

νά εφαρμόζεται. Και οί πολιτικοί ανταγωνισμοί τῶν λαῶν ἔχουν συ-
 χνά γιά θέμα αὐτές τίς διαφωνίες. Αὐτό εἶναι θεμιτό καί ὠφέλιμο.
 Ἐκεῖνο ὅμως πού εἶναι ἀθέμιτο καί ἀνώφελο εἶναι ἡ ἐκμετάλλευση
 αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα, ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν ἀνθρώπων, μέ
 τὸ πρόσχημα αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα, γιά ἄλλους ὅμως σκοπούς. Ὅπως ἀθέ-
 μιτο καί ἀνώφελο εἶναι ἡ ἀρνήση τοῦ ἀγῶνα αὐτοῦ μέ τή δικαιολογία ὅτι
 μερικοί μπορεῖ νά τόν ἐκμεταλλεθοῦνε. Τήν πρώτη ἀνηθικότητα τήν
 διαπράττουν οἱ ἀφέντες τοῦ φίλου σου, ξένοι ἀφέντες, τή δεύτερη τή
 διαπράττουν σ' ὅλον τόν κόσμον ἐκεῖνοι πού ἀδίκως κατέχουνε. Καί οἱ
 δύο ζήμιώνουν ἐξ ἴσου τόν ἀγῶνα. Καί ἐναντίον τῶν δύο ἔχομε νά
 πολεμήσωμε καί ἐναντίον ἐκείνων πού σήμερα μᾶς ἀδικοῦν καί μᾶς
 ἐκμεταλλεύονται καί ἐναντίον ἐκείνων πού θέλουν νά μᾶς κατακτήσουν
 γιά νά μᾶς ἐκμεταλλεθοῦν αὔριο αὐτοί καί νά μᾶς ἀδικήσουν, αἰχμα-
 λωτίζοντάς μας μέ τὸ σαγηνευτικό πρόσωπο τῆς δικαιοσύνης. Δέν λέγω
 πῶς ὁ φίλος σου εἶναι ἕνας τέτοιος δόλιος ἄνθρωπος. Ἐνα θῦμα εἶναι
 καί αὐτός, σάν καί σένα, πιδ προχωρημένο στό δρόμο τῆς καταστροφῆς.
 Πολύ πιδ πέρα καί πολύ πιδ ψηλά κρύβεται ἡ στενή ὀλιγαρχία τῶν
 αὐθεντῶν του. Ὅταν τοὺς ἀντιληφθῆ πιά, θά εἶναι ἀργά.

Ἄκουσε, παιδί μου· δυὸ κεντρικὲς σκέψεις μου θέλω νά σοῦ βάλω
 βαθιά μέσα στή συνείδησή σου. Ἡ πρώτη εἶναι: Δέν ἀναγνωρίζω
 στή θεωρία τοῦ κομμουνισμοῦ τὸ δικαίωμα νά μονοπωλῆ τόν ἀγῶνα
 γιά κοινωνική δικαιοσύνη. Ἡ δεύτερη εἶναι: Δέν ἀναγνωρίζω στήν
 πράξη τοῦ κομμουνισμοῦ τὸ δικαίωμα νά μιλή γιά κοινωνική δικαιοσύνη.

Θά σοῦ μιλήσω χωρὶς μῖσος. Καί δέν θά ἐπιδιώξω νά σοῦ κινήσω
 κανένα μῖσος ἐναντίον κανενός. Γι' αὐτὸ ἄκουσέ με.

Β'

Ἡ τέλεια κοινωνική δικαιοσύνη εἶναι ἕνα ἰδανικὸ πού χάνεται
 μέσα στά βάθη τοῦ μέλλοντος. Ἀπὸ αἰῶνες ὁ ἄνθρωπος βαδίζει πρὸς
 αὐτό, μέσα ἀπὸ ἕναν ἀδιάκοπο σκληρὸ ἀγῶνα μέ ἐναλλασσόμενες φά-
 σεις. Ὁ νόμος τῆς ζούγκλας μέ τήν ἀπόλυτη βία γιά κῦρος μοναδικό,
 χωρὶς ἠθική δικαίωση καμμιά, σιγά-σιγά ὑποχωρεῖ μπρὸς σέ δικαιό-
 τερες κοινωνικὲς συνθέσεις. Ἰδρυτὲς θρησκειῶν, προφήτες, νομοθέτες,
 ταγοὶ λαῶν δοξάζονται ἀνάλογα μέ τήν συμβολή τους σ' αὐτὸ τὸ ἔργο.
 Πάντα σοβεῖ ὁ πόθος τῆς μεταβολῆς τοῦ ὑπάρχοντος καθεστῶτος
 γιά τήν ἐπιβολή κάποιου ἄλλου καλύτερου. Ἡ θέληση γιά μιὰ ὀμαλή
 ἢ ἀνώμαλη μεταβολή, γιά μεταρρύθμιση ἢ ἐπανάσταση, ἀποτελεῖ ἕνα
 μόνιμο παράγοντα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ποτὲ δέν ἔλειψε καί δέν τόν

ἀνεκάλυψε βέβαια ἡ ἐποχή μας. Κάθε ἐποχή, μὲ τὰ δικά της αἰτήματα, ἔτεινε πρὸς τὴν πραγματοποίηση ἑνὸς ὀρίου κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Καὶ ἡ δική μας ἐπαναλαμβάνει ὅ,τι ἔκαναν ὅλες οἱ ἄλλες. Δὲν εἶναι καμμιάς ἐποχῆς, καμμιάς παράταξης, καμμιάς φιλοσοφίας, καμμιάς κοινωνικῆς θεωρίας ἀποκλειστικά, τὸ ἰδανικὸ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὅσοι γιὰ νὰ σὲ θαμπώσουν σοῦ τὸ παρουσιάζουν σὰν τὸ θαῦμα τοῦ καιροῦ μας καὶ σὰν τὸ τιμητικὸ προνόμιον τῆς παράταξής των, σὲ ἀπατοῦν.

Δὲν θέλω μὲ αὐτὰ νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι ὅλοι ἐπιδιώκουν τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην ἢ ὅτι ὅλοι τὴν ἐπιδιώκουν κατὰ τὸ ἴδιον μέτρο. Βεβαίως ὑπάρχουν ἀντίθετα συμφέροντα ποῦ προβάλλουν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ ἀπραγματοποίητου σὲ κάθε προσπάθεια μεταρρυθμιστικῆ. Βεβαίως εἶναι ἰσχυρὰ αὐτὰ τὰ συμφέροντα καὶ πρέπει κάθε φορά νὰ πολεμηθῶνε. Ἀλλὰ ὑπάρχουν τρόποι καὶ τρόποι καταπολέμησής των καὶ δὲν εἶναι οὔτε ὁ μόνος, οὔτε ὁ καλύτερος τρόπος, ἐκεῖνος ποῦ προτείνει ὁ κομμουνισμός. Ὁ κομμουνισμός μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς βίας καὶ τοῦ μίσους εἶναι ἡ χειρότερη μέθοδος γιὰ νὰ προκόψῃ ὁ ἀγώνας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Εἶναι μέθοδος βάρβαρη καὶ δογματικὴ, ἀπάνθρωπη καὶ ἀκαμπτη. Καὶ θὰ εἴχε ἀσφαλῶς προοδεύσει στὴν ἐποχή μας ὁ ἱερὸς αὐτὸς ἀγώνας πολὺ περισσότερο, ἂν δὲν ταυτίζονταν ἡ πορεία του μὲ τὸν κομμουνισμό. Τὸ ἐπίκεντρο δὲν θὰ ἦταν τότε τὰ Οὐράλια ἀλλὰ οἱ Ἄλπειοι. Τὸ αἷμα θὰ ἦταν λιγώτερο. Καὶ οἱ οἰκονομικοὶ κλομισμοὶ πιδ ἀνώδυνοι. Ἡ ρωμαντικὴ μέθοδος τῶν ἀκραίων καὶ χτυπητῶν πράξεων, ἡ μέθη τῆς ἐπαναστάσεως, ὅλα αὐτὰ τὰ σαγηνευτικὰ βέβαια θὰ ἔλειπαν. Θὰ τὰ ἀντικαθιστοῦσε ὁ ψυχρὸς λόγος τοῦ κλασσικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, συνδυασμένος μὲ τὴν σοσιαλιστικώτερη θεωρία τοῦ κόσμου, τὴν χριστιανικὴν· θὰ τὰ ἀντικαθιστοῦσε ἡ σχεδὸν ἀδιόρατη ἐξελικτικὴ πορεία, χωρὶς βαθειὰς ἀναταραχάς, χωρὶς ἱστορικοὺς θεατρινοισμούς, μὲ λιγώτερους ἥρωες καὶ περισσότερους δημιουργούς. Ἀλλὰ φαίνεται πὼς ἡ ἱστορία εἶναι καὶ αὐτὴ μία μεγάλη σκηναὴ θεάτρου, ποῦ χρειάζεται, ποῦ καὶ ποῦ, τὴν ρητορεία τῶν λόγων καὶ τὴν ἠθοποιίαν τῶν πράξεων.

Θὰ σοῦ ποῦν ἀκόμη — μιλοῦ πάντα στὸν παραπλανημένο νέο — ὅτι ἡ θεωρία τοῦ κομμουνισμοῦ γαὶ μὲν δὲν εἶναι ἡ μόνη ποῦ προασπίζεται τὸ ἰδανικὸ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ εἶναι ἡ μόνη ποῦ τὸ θεμελιώνει ἐπιστημονικά. Καὶ θὰ σοῦ ποῦν ὅτι αὐτὴ ἡ ἐπιστημονικότητά της ἀποτελεῖ τὴν ὑπεροχὴν της καὶ εἶναι ἐκείνη ποῦ τὴν ἔκανε νὰ ἐπικρατήσῃ ἀπέναντι ὅλων τῶν ἄλλων θεωριῶν ποῦ ἐπιδιώξανε τὸν ἴδιον σκοπὸν. Ψέμα καὶ αὐτό. Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία τοῦ κομμουνισμοῦ, ἡ ἐρμηνεία

της ιστορίας που είναι τὸ ἐπίκεντρό της, δὲν ἀντέχει σὲ ἓνα σοβαρὸ φιλοσοφικὸ ἔλεγχο. Δημιουργήθηκε σὲ μιὰν ἀφιλοσόφητη ἐποχὴ καὶ ἀποπνέει ὅλη τὴν φιλοσοφικὴ φτώχεια τῆς ἐποχῆς της. Καὶ ἡ οἰκονομικὴ θεωρία του, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ πολύτιμη συμβολὴ στὴν ἐξέλιξη τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, εἶναι σήμερα πιά συγχωνευμένη σὲ ἄλλες καὶ ξεπερασμένη θεωρία. "Ὅλες οἱ προβλέψεις τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Μαρξισμού, ποὺ στηρίχθηκαν στὶς φιλοσοφικὲς καὶ στὶς οἰκονομικὲς τους θεωρίες, διαφεύσθηκαν ἀπὸ τὰ πράγματα. Σήμερα οἱ θεωρίες-αὐτὲς ἀναγνωρίζονται μονάχα ἀπὸ τὴν κομμουνιστικὴ ὀρθοδοξία. Εἶναι στὸ σύνολό τους πλάγες ποὺ χρειάζονται ὡς δόγμα τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Πλάγες, ἄλλωστε ἀδύνατοι, διότι τὸ δόγμα αὐτὸ δὲν ἔχει παρὰ συμπτωματικὰ σχέση μετὰ τὴν πράξη. Μὲ τὸν τροτσκισμό ἐσθυσε ἡ τελευταία φάση τῆς κομμουνιστικῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ σταλινισμὸς — ὁ σημερινὸς κομμουνισμὸς — δὲ δίνει τόση σημασία στὴ θεωρία. Τὴν κακομεταχειρίζεται ἀρκετὰ ἐλεύθερα, ἀναλόγως τῶν πολιτικῶν σκοπιμοτήτων τῶν καιρῶν. Ἀπὸ ἰδεολογικὸ κίνημα ὁ κομμουνισμὸς μεταβάλλεται σὲ ἓνα ὀργανωμένο πολιτικὸ κίνημα, μὲ ἀληθινὸ ζωντανὸ ἰδανικὸ τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ κυριαρχία. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἡ θεωρία τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης ἀναβάλλεται γιὰ τὸ σημεῖο ἐκεῖνο τοῦ χρονικοῦ ἀπείρου ὅπου ἡ πολιτικὴ κυριαρχία τῆς τάξης ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα δὲν θὰ ἀμφισβητεῖται ἀπὸ κανένα. Ἐπειδὴ ὅμως στὴν ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων ὄλα ἀμφισβητοῦνται πάντοτε, αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ χρόνου δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ παρόν. Ψέμα λοιπὸν ὅτι ὁ κομμουνισμὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς φορέας τῆς ἰδέας τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης. Ἦταν κάποτε ἓνας μέσα στοὺς πολλούς· ὁ πιὸ ἀδέξιος, ὁ πιὸ βάρβαρος, ὁ πιὸ ἀντιπολιτικὸς ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὲς της. Σήμερα ὅμως πιά δὲν ἀγωνίζεται γιὰ νὰ καταργήσῃ τὴν ὑλικὴν ἀνισότητά καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀδικία. Ἀγωνίζεται ἀντιθέτως νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Γι' αὐτὸ ὑποστηρίζω πῶς ὁ κομμουνισμὸς ὄχι μόνον ὡς θεωρία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μονοπωλῇ τὸν ἀγῶνα γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἀλλὰ καὶ ὡς πράξη δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ μιλήσῃ καὶ γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Εἶναι μιὰ πολιτικὴ ὀργάνωση ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ ρωμαντικούς ἰδεολόγους, ἐξαλλους ἀπὸ σλαυικὸ πάθος, ξιπασμένους ἀπὸ τὸν θετικισμό τοῦ Μάρξ, ἓνα θετικισμό τόσο ξένο στὸ σλαυικὸ ἦθος. Ἰδρύθηκε ἀπὸ αὐτούς. Αὐτοὶ ὅμως ὕστερα πέρασαν ὅλοι κατὰ σειράν ἐν στόματι ρομφαίας ἐνὸς πανίσχυρου Ἀσιάτη. Γλύτωσε ἓνας, ὁ Λένιν, διότι πέθανε ἐγκαίρως. Καὶ αὐτόν, ἐπειδὴ χρειαζόταν κάποιος θεὸς γιὰ τὴν σλαυικὴ ψυχὴ, τὸν ἀναγόρευσε ὁ Ἀσιάτης θεός. Χτίσθηκαν οἱ

βωμοί του, χωρίς νὰ λέγονται βωμοί καὶ πολλαπλασιάσθησαν στὸ ἀπειροτά εἰκονίσματά του, ποὺ δὲν λέγονται εἰκόνες. Ἐὰ πολλὰ ἀποσπασματικὰ καὶ συχνότατα ἀντιφατικά του ῥήματᾶ χρησίμευαν ἀναλόγως τῶν περιστάσεων καὶ προσαρμοζόταν στὶς νέες κατευθύνσεις. Ὁ παγοῦργος καὶ πανίσχυρος Ἀσιάτης, δυνάμει αὐτῶν τῶν ῥημάτων, μεταμόρφωσε σὲ αἵρετικούς τοὺς ὀρθοδόξους, τοὺς ἔκλεισε στὸν Ἄδη καὶ ἐγκατέστησε στὸν Ὀλυμπο μόνον τοὺς νεκρούς, ποὺ δὲ βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ σφάζῃ ὁ ἴδιος καὶ τοὺς ὀποίους, ὡς νεκρούς, μπορούσε νὰ μεταχειρίζεται γιὰ τοὺς σκοποὺς του ὅποτε καὶ ὅπως ἤθελε. Ὁ μέγας τοῦ ἱστορικοῦ ἀθλοῦ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν ἀθλο τοῦ Ναπολέοντος. Κατάλυσε τὴν ἐπανάσταση καὶ ἐγκαθίδρυσε τὸν τσαρισμὸ ξανά μὲ ἄλλο ὄνομα, ὅπως ὁ Ναπολέων ἐγκαθίδρυσε πάλι τὸ μοναρχικὸ καθεστῶς μὲ τὸν νέο τίτλο τῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ μαρξιστικὸ Κοράνι δὲν εἶναι πιά πηγὴ πράξεων. Μεταφέρθηκε στὸ Κομισαριάτο Τύπου καὶ Πληροφοριῶν, ἐκεῖ δὲ χρησιμοποιεῖται ἀποσπασματικὰ καὶ ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις ὡς ὄργανο προπαγάνδας, ὡς δόκανο γιὰ τοὺς καθυστερημένους ἰδεολόγους τοῦ κομμουνισμοῦ, ποὺ ἡ κεφαλαιοκρατικὴ κακοήθεια ἐκκολάπτει καθημερινῶς σ' ὅλη τὴν κουρασμένη Εὐρώπη. Ἄλλοτε ὁ σουρρεαλισμὸς γίνεται, δυνάμει τοῦ Κορανίου, ἄξιος τῆς τέχνης, ἄλλοτε γίνεται αἵρετικός, ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς στιγμῆς. Ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία διαλύεται καὶ διαπομπεύεται, δυνάμει τῆς κομμουνιστικῆς θρησκείας, ἄλλοτε ἐπανιδρύεται, περιθάλλεται καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ὄργανον ἐπεκτάσεως μέσα στὴν Ὀρθοδοξία τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἄλλοτε ὁ Τσαρισμὸς καὶ ὁ παλαιορωσσικὸς ἱμπεριαλισμὸς στιγματίζονται καὶ βρίζονται, καὶ ἄλλοτε, ἅμα τὰ νέα συμφέροντα τὸ καλέσουν, γεμίζουν τὰ σχολικὰ βιβλία ἀπὸ Μεγάλους Πέτρους καὶ Αἰκατερίνες, ἀπὸ δόξες τοῦ παλαιορωσσικοῦ στρατοῦ καὶ ἀπὸ τὰ μεγαλεῖα τῶν πολέμων των. Αὐτὰ εἶναι τὰ καμῶματα τῆς προπαγάνδας. Πίσω ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει ἡ νέα πραγματικότητα· μία νέα τάξη ἀνθρώπων ποὺ πῆρε ἀπὸ τοὺς βογιάρους καὶ τοὺς μεγάλους δοῦκες καὶ τοὺς μεγάλους τσιφλικούχους τὴν ἐξουσία καὶ μαζί μὲ τὴν ἐξουσία ὅλα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ ποὺ ἡ ἐξουσία συνεπάγεται, ἐκεῖ μάλιστα ὅπου δὲν ὑπάρχει δημόσιος ἔλεγχος καὶ ἐλευθερία. Μία τάξη κατεχόντων ὀλιγάριθμη ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ μιὰν ἀκόμη πῖο ὀλιγάριθμη τάξη νέων κατεχόντων, ποὺ ἔχουν τὶς ἴδιες ροπές, τὰ ἴδια πάθη, τὰ ἴδια συμφέροντα, ὅλα αὐτὰ κερυκευμένα μὲ πολὺ γωπὸ αἷμα, μὲ πολλὴ βία καὶ μὲ πολλὴ ἀσιατικὴ βαρβαρότητα. Ὁ ὑποκριτικὸς καὶ συνεσταλμένος ἱμπεριαλισμὸς τῶν ἀδύνατων Ρωμανῶν ὑποκαταστάθηκε ἀπὸ τὸν ὠμὸ καὶ βιαστικὸ καὶ ἀσύ-

στολο ιμπεριαλισμό του σημερινού τσάρου. Καταργήθηκε ο τύπος της ατομικής ιδιοκτησίας ή μάλλον περιορίσθηκε. Η ουσία όμως της ιδιοκτησίας έμεινε ανέπαφη. Υπάρχουν κατέχοντες που απολαμβάνουν τα αγαθά και υπάρχουν άλλοι που, για χάρη τους τα κατασκευάζουν και τα στερούνται. Αυτή είναι η πραγματικότητα. Μία εξ ίσου άδικη πολιτεία με μετατοπισμένη την άδικία σε άλλη τάξη. Μία πολιτεία όμως που κέρδισε μία νίκη καταπληκτική: "Ότι την φαντάζονται εκατομμύρια άφελεις και δυστυχείς άνθρωποι σε όλον τον κόσμο ως την κοινωνία της δικαιοσύνης, ως τη γη της έπαγγελίας, όπου υπάρχουν πραγματοποιημένα τα όνειρα κάθε άδικημένου της ζωής. Τους αιχμαλωτίζει με αυτό το όραμα, που ή έπιτήδεια εκμετάλλευση της ψυχολογίας των άδικημένων και ή άνοησία των άδικούντων, ύψωσε σε ένα επίγειο παράδεισο και αφού τους αιχμαλωτίσει τους μετατρέπει σε στρατιώτες της νέας κοινωνικής άδικίας, της νέας βίας, της νέας εκμετάλλευσης. Αυτή ή καταπληκτική νίκη στο πεδίο το ψυχολογικό, όσο εύκολη και αν ήταν, σαν το αυγό του Κολόμβου, αποτελεί ένα πολιτικό επίτευγμα που θα θαυμασθή επί αιώνες μέσα στην ιστορία. "Αν βέβαια ζούσαν οι πρώτοι ιδεολόγοι του κομμουνισμού και βλέπαν πως το ρωμαντικό, έξαλλο ίσως, αλλά άγνό όραμά τους μετουσιώθηκε σε μία παγκόσμια άπάτη, που έξυπηρετεί τον πλέον άνερυθρίαστο έρυθρό ιμπεριαλισμό, ίσως να καταλάβαιναν τις ρίζες των θεωρητικών πλανών των, ασφαλώς δε θα προτιμούσαν ποτέ να μην είχε εξαπολυθή ένα κίνημα που φέρνει μια τέτοια τραγική όπισθοδρόμηση του ιδανικού των.

Η σημασία του κομμουνισμού ως θεωρίας είναι μηδαμινή. Την συντηρεί το συμφέρον του νέου μεγάλου ιμπεριαλιστικού οργανισμού και ή ήμιμάθεια μερικών σκόρπιων καθυστερημένων και πικρόχολων λογάδων. Είναι ή πενιχρότερη πνευματικά άφετηρία για την επίδιωξη της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η σημασία όμως του κομμουνισμού ως πράξης είναι τεράστια. Άλλά είναι άκριβώς αντίθετη από εκείνη που οι άφελεις νομίζουν ότι είναι. Δεν είναι πράξη που αποβλέπει στην πραγματοποίηση της κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά πράξη που αποβλέπει στην βίαιη έπιβολή μιας νέας αλλά εξ ίσου μεγάλης κοινωνικής άδικίας.

Αυτά είχα, παιδί μου, να σου πω για τον κομμουνισμό που σε ένθουσίασε και πάει να σε παρασύρη στα δίχτυα του. Δεν τερματίζεται όμως το ζήτημα με την άρνητική διαπίστωση ότι ο κομμουνισμός δεν οδηγεί στην κοινωνική δικαιοσύνη. Έδώ ή κοινωνική άδικία υπάρχει πληγώνει έσένα και τόσους άλλους και είναι μεγάλη και είναι άπάν-

θρωπή. Ἐφ' ὅσον ἐκλείσῃ τὸ δρόμο τοῦ κομμουνισμοῦ, πρέπει τώρα νὰ σοῦ δείξω ἕναν ἄλλο δρόμο, πού πραγματικά, ἠθικά, ἀνεπίβουλα καὶ μὲ ἀσφάλεια θὰ μᾶς πλησιάξῃ περισσότερο κάθε μέρα στὴν πραγματικὴ κοινωνικὴ δικαιοσύνη.

Γ'

Θέλω νὰ εἶμαι ἀπολύτως τίμιος μαζί σου. Αὐτὴ τὴ στιγμή σοῦ κάνω προπαγάνδα. Προπαγάνδα γιὰ μιὰν ἰδεολογία, ὅπως κάνουν καὶ οἱ κομμουνιστές. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπλισθῆς μὲ ὅλη τὴν ἀντίσταση πού διαθέτεις καὶ νὰ μὴ δεχθῆς ἀνεξέλεγκτα αὐτὰ πού σοῦ λέω. Γιὰ ἕνα μόνο μπορεῖ νὰ εἶσαι βέβαιος· πῶς ἢ προσπάθειά μου εἶναι νὰ σε πείσω καὶ ὄχι νὰ σε συγκινήσω, νὰ ξυπνήσω τὸ λογικὸ σου καὶ ὄχι τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη σου, πῶς θέλω νὰ σε κερδίσω μὲ τὴν ἀδόλη λογικὴ καὶ ὄχι μὲ ἕνα ἐπίχρισμα λογικῆς δόλιο, πού κρύβει τὴν ἔντεχνην ὑποδούλιση τοῦ φθόνου καὶ τοῦ μίσους. Γι' αὐτὸ μπορεῖς νὰ εἶσαι βέβαιος.

Σκέφθηκαν ποτὲ γιὰ τὴ θέλεις τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη πού θὰ σοῦ προσφέρῃ ἕνας ὑποθετικὸς ἰδανικὸς κομμουνισμὸς; Τί βλέπεται ὅταν αὐτὴ λείπει; Ἡ ἀνθρώπινη προσωπικότητα βλέπεται. Σοῦ ἔχει κάνει ποτὲ λόγο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα ὁ διαφωτιστής σου; Ἴσως ναί, ἀν εἶναι ἀρκετὰ πονηρός. Ἴσως ὅμως ὄχι, διότι ἡ θέση του δὲν ἔχει καμμιά σχέση, εἶναι μάλιστα ἀντίθετη μὲ τὴν ἔννοια τῆς προσωπικότητας· εἶναι, ὅπως λέμε, μαζικὴ. Ἀλλὰ ἐγὼ εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σοῦ μιλήσω γιὰ προσωπικότητα, γιὰ τὴ δική μου θεωρία εἶναι ἀχώριστη ἀπὸ αὐτήν. Ἀπὸ αὐτὴν βγαίνει ἡ φιλοσοφία, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, ἡ θρησκεία, ἡ ἀγάπη, ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ τάξη τῶν κοινωνιῶν. Αὐτὴ, μὲ τὴν ἀπέραντη δημιουργικὴ τῆς ἐλευθερίας, τὰ γεννᾷ ὅλα αὐτὰ, αὐτὴ τὰ ἐγκολποῦται, τὰ θερμαίνει, τὰ ζῆ, τὰ πολλαπλασιάζει, τὰ ἀνανεώνει μέσα στοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας. Προσωπικότητα εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού κατώρθωσε νὰ προεκτείνῃ τὴ ζωὴ του πέρα ἀπὸ τὴ φυσικὴ ζωὴ, πέρα ἀπὸ τὶς ἀνάγκες τῆς φύσης, πέρα ἀπὸ τὰ αἷτια πού τὸν ὠθοῦν νὰ σκεφθῆ μόνο φυσικὰ τὴν αὐτοσυντήρηση καὶ τὴν ἀναπαραγωγή. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού κατορθώνει, μαχόμενος σκληρὰ ἐναντίον τοῦ ὀλικοῦ ἑαυτοῦ του, νὰ ὑψωθῆ, στὶς εὐτυχισμένες του ὥρες, ὡς τὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας. Προσωπικότητα εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλὰ ἀγωνίζεται καὶ ἀπὸ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν κερδίζει κάποιο ψῆγμα ἐλευθερίας. Ἀπὸ τὴν ἐλευθερία αὐτὴ τῆς προσωπικότητας βγαίνει ὅ,τι κάνει τὴ ζωὴ ἀξία νὰ τὴ ζοῦμε. Ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς

πηγάσανε τὰ μεγάλα τολμήματα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης. Ἀπὸ αὐτὴν πήγασε, στὴν τέχνη ἢ σύλληψη μιᾶς τελειότητας ποὺ ἡ φύση δὲν προσφέρει ποτέ, καὶ στὴν ἐπιστήμη ἢ αὐστηρὴ λογικὴ δόμηση τῆς γνώσης. Ἀπὸ αὐτὴν πηγάζανε, γιὰ τὴν τάξη τῶν κοινωνιῶν, ὁ ἠθικὸς νόμος ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ ἴδιος ὁ νόμος τῆς ἐλευθερίας τῆς προσωπικότητας καὶ ἡ πολιτεία, ποὺ μέσα στὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ τῆς τεύχῃ προστατεύει τοὺς ἐλεύθερους ἀνθρώπους καὶ τὰ ἐλεύθερα ἔργα τους. Ἡ ἀγάπη κάθε συναθρώπου ἀπὸ αὐτὴν ἐπίσης γεννιέται. Ἀπὸ αὐτὴν ἀναγκάζεται ὁ δρόμος, ποὺ τὸν πρόσκαιρον ἀνθρώπο τὸν συνδέει μετὰ τὸ σὺμπαν καί, πρὸ πέρα, μετὰ τὸ Ἀπόλυτο, τὴν ἄρρητην παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς προσωπικότητας βλάστησε ὅ,τι δίνει ἀξία καὶ νόημα στὴ ζωὴ καὶ ὁ μακρὸς καὶ σκληρὸς ἀγὼνας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει: ἡ προσωπικότητα ὅλο καὶ μονιμώτερα, ὅλο καὶ βαθύτερα νὰ εἰσδύῃ στὴν περιοχὴ τῆς ἐλευθερίας, ὑψωνόμενῃ πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ φύση καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς. Καὶ ἀκόμα ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ νόημα: κάθε ἀνθρώπος, κάθε λογικὸ ὄν νὰ γίνεται, ὅλοένα περισσότερο, ἐλεύθερη προσωπικότητα.

Τώρα μπορῶ νὰ σοῦ ἐξηγήσω γιατί θέλομε ἐμεῖς τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Τὴν θέλομε γιὰ νὰ ἔχουν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι ἴσες δυνατότητες νὰ πραγματοποιήσουν τὴν ἐλεύθερη προσωπικότητά τους σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Αὐτὴ ἡ ἰσότητα λείπει ἀπὸ τὴν κοινωνία μας, ὅπως ἀπ' ὅλες τὶς προηγούμενες· καὶ γι' αὐτὴν πρέπει νὰ ἀγωνισθοῦμε. Δὲν θέλομε μιὰν ὁποιαδήποτε ἰσότητα. Θέλομε γιὰ κάθε ἀνθρώπο ἰσότητα τῶν ἔργων ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας τῆς προσωπικότητάς του. Δὲν πρόκειται νὰ κάνομε τοὺς ἀνθρώπους ἴσους, γιὰτὶ ἡ φύση δὲν θὰ τοὺς ἀφίση νὰ γίνουν ἴσοι εἰς τοὺς αἰῶνες. Πρόκειται νὰ δώσωμε στὸν καθένα ὅλα τὰ μέσα ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ἀναπτύξῃ ὁλόκληρο τὸν ἑαυτὸ του. Καὶ ἐπειδὴ τὰ μέσα ποὺ διαθέτει ἡ ζωὴ εἶναι λιγώτερα ἀπὸ ὅσα χρειάζονται γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ, γι' αὐτὸ δύο πράγματα θὰ ἐπιδιώξωμε, πρῶτα βέβαια νὰ αὐξήσωμε αὐτὰ τὰ μέσα καὶ ὕστερα, ὡς ποὺ νὰ φτάσουν νὰ ἐπαρκοῦν, νὰ στεροῦμε ἀπὸ τὸν κάθε ἀνθρώπο ἕνα ποσοστὸ ἀνάλογο μετὰ ὅ,τι στερεῖται κάθε ἄλλος. Μιὰ τέτοια ἀναλογία θυσίας τοῦ κάθε ἀνθρώπου, αὐτὴ εἶναι ἡ ἄλλη ὄψη τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ποὺ ἀποδλέπει ὅμως πάντα στὸν ἴδιο τελικὸ σκοπὸ, στὸ νὰ περιορισθῇ, ὅσο εἶναι δυνατὸ λιγώτερο, τοῦ καθενὸς ἡ ἐλεύθερη προσωπικότητα, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ κάθε ἀνθρώπος νὰ δημιουργήσῃ περισσότερο ἀπὸ τὰ ὑψίστα, τὰ αὔλα ἀγαθὰ ποὺ ἀποτελοῦν τὸν προορισμὸ του.

Ἄλλὰ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ ἐπιδιώξῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν κοινωνικὴν δικαιοσύνην ποὺ τὰ προάγει δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντίθετος μὲ τὴν οὐσίαν τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν τῶν ἰδίων. Δὲν μπορεῖ τὰ μέσα νὰ ἀντιφάσκουν στὸ σκοπὸ. Δὲν μπορεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς προσωπικότητος, ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ τους καὶ ἡ πηγὴ τους, νὰ τὴν κατακτήσωμε διὰ μέσου τῆς δουλείας τῆς. Δὲν μπορεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς νὰ τὴν κερδίσωμε μὲ τὴν μέθοδον τῆς βίας. Ἄλλὰ αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει: πῶς ἡ ἀρχὴ μιᾶς μεταβολῆς, τὸ πρῶτον κατὰ σειράν μέσον ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ ἐδηγήσουν στὸ σκοπὸ τῆς ἐλευθερίας ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἡ βία. Πολλὰς πρόοδοι ἐγένοντο στὸ δρόμον τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης μὲ εἰρηνικὰς ἐξελίξεις, ἀλλὰ καὶ πολλὰς μὲ ἐπαναστάσεις. Μόνον ὅμως ὡς μετάδοσις μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ἡ βία, ὡς πού νὰ ἐπικρατήσῃ μιὰ νέα κατάστασις καλύτερη. Ἰστέρα ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν, ἡ διατήρησις τῆς βίας καταστρέφει τὸν ἴδιον τὸ σκοπὸν γιὰ τὸν ὁποῖον χρησιμοποιήθηκε, τὴν μεγαλύτερην δηλαδὴ ἐλευθερίαν τῆς προσωπικότητος. Παράτασις τῆς μεταβατικῆς περιόδου τῆς βίας καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν, δὲν εἶναι πιά ἐπαναστάσις ποὺ θέλει κάτι νέο, ἀλλὰ τυραννία ποὺ θέλει νὰ διατηρήσῃ τὰ κεκτημένα. Τριάντα χρόνια καταδυναστεύει ἡ κομμουνιστικὴ ὀλιγαρχία ἑκατὸν πενήντα ἑκατομμύρια ἀνθρώπους. Καὶ ἄλλοτε μὲν διεκήρυσσε πῶς βρισκότανε σὲ μεταβατικὴν περίοδον καὶ ἔτσι δικαιολογοῦσε τὴν βίαν· τώρα πιά δὲν τὸ διακηρύσσει, γιατί εἶναι δύσκολον, μετὰ τριάντα χρόνια, νὰ πείσῃ κανέναν γι' αὐτό· καὶ ἰσχυρίζεται ἀντιθέτως πῶς εἶναι δημοκρατία. Ἄλλὰ μόνον λαοὶ ποὺ δὲν ἔχουν ποτὲ ζήσει δημοκρατικὰ μποροῦν νὰ πείθωνται ἀπὸ μιὰ τέτοια κακοποίησιν τῶν λέξεων.

* * *

Ὅταν μέσα στὴν ῥοτὴ τοῦ χρόνου γενικεύθηκε ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ ἀπόκτησε ὁ κάθε πολίτης πολιτικὴ ἐξουσία, ἡ ἀνάγκη τῆς χρησιμοποίησιν τῆς βίας σχεδὸν ἐξαφανίσθη καὶ ἡ δυνατότητα ὅλες οἱ κοινωνικὰς κατακτήσεις νὰ ἐπιτευχθοῦν διὰ τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς τῆς πλειοψηφίας ἐγένετο τὸ κύριον, τὸ πρόσφορον μέσον. Ὁ πολίτης, χωρὶς πολιτικὴ ἐξουσία, πρέπει νὰ ἐπαναστατήσῃ γιὰ νὰ ἐπιβληθῇ ὁ πολίτης μὲ πολιτικὴ ἐξουσία, γιὰ νὰ ἐπιβληθῇ, ἀρκεῖ νὰ ὀργανωθῇ καὶ νὰ ἀγωνισθῇ μὲ δημοκρατικὰ πολιτικὰ μέσα. Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα δῶρα ποὺ ἔφερε ἡ δημοκρατία στοὺς ἀνθρώπους εἶναι ὅτι κατέστησε περιττὰς τὰς βίαιας μεταβολὰς ἐκεῖ ποὺ ὅλες ἀπεριόριστα οἱ μεταβολὰς μποροῦν νὰ γίνωνται χωρὶς βίαν. Μόνον ἓνα πρᾶγμα δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς βίαν: νὰ ἀπαγορευθῇ στοὺς ἐλεύθερους ἀνθρώπους νὰ ἀσκοῦν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ ἀποφασίζουν ὅσες θέλουν κοινωνικὰς καὶ πολιτι-

κές μεταβολές. Μόνο ή δημοκρατική φύση τής πολιτείας δέν έπιτρέπεται νά περιορίζεται στή δημοκρατία. Καί γι' αυτό άκριδώς τά κομμουνιστικά καθεστῶτα δέν είναι δημοκρατικά, διότι διά τής βίας άπαγορεύουν στον πολίτη νά έχη πραγματική πολιτική έξουσία καί θέληση καί γνώμη καί νά άποφασίζη, ὠργανωμένος σέ πλειοψηφία, ποιό σύστημα ζωής προτιμά. Γι' αυτό τά κομμουνιστικά καθεστῶτα θά πέσουν μέ έπανάσταση ὅπως τό τσαρικό, ὅπως τό σουλτανικό, ὅπως τά παληά μοναρχικά καθεστῶτα. Ἄλλά στίς δημοκρατίες είναι άπρόσφορο, περιττό μέσο ή έπανάσταση· διότι άπλούστατα τό δικαίωμα τής έπανάστασης μετουσιώθηκε στο νόμιμο δικαίωμα τής πλειοψηφίας. Μόνο ή άρχή τής άρχής τής πλειοψηφίας, δηλαδή τής άρχής τής δημοκρατίας, άπαγορεύεται στους δημοκρατικούς λαούς.

* * *

Ὡστε καί έμείς επιδιώκομε τήν κοινωνική δικαιοσύνη, πού άσφαλίζει τήν έλεύθερη ανάπτυξη τής προσωπικότητας, αλλά άποκλειστικάς μέ δημοκρατικά μέσα. Δέν πιστεύομε στή θεωρία του μαρξισμού, πού ευαγγελίζεται τήν άνάγκη τής έπανάστασης. Δέν πιστεύομε επί πλέον πως ή μαρξική έπανάσταση πραγματοποίησε κοινωνική δικαιοσύνη καί έλευθερία. Πραγματοποίησε μιá μετατόπιση τής άδικίας καί μιá έξουθένωση τής έλευθερίας του άνθρώπου. Γι' αυτό άντιστρατευόμαστε τον κομμουνισμό· όχι γιατί έμεις είμαστε υπέρμαχοι τής κοινωνικής άδικίας, ένῶ αυτός υπέρμαχος τής κοινωνικής δικαιοσύνης. Κατά θεωρίαν είμαστε καί οί δυό υπέρμαχοι του ίδιου σκοπού—τής κοινωνικής δικαιοσύνης—καί του ίδιου άκριδώς τύπου. Διαφωνοῦμε ὅμως στά μέσα πού ή θεωρία του κομμουνισμού προτείνει καί υποστηρίζει, τήν έπανάσταση καί τήν έγκαθίδρυση μιáς δικτατορίας τής μειοψηφίας, του προλεταριάτου. Ἄν ὅμως στή θεωρία συμφωνοῦμε ὡς πρὸς τό σκοπό καί διαφωνοῦμε ὡς πρὸς τά μέσα, στήν πράξη διαφωνοῦμε καί ὡς πρὸς τό σκοπό καί ὡς πρὸς τά μέσα. Διότι στήν πράξη σκοπός του κομμουνισμού είναι ή επικράτηση μιáς ταξικής μειοψηφίας μέσα στήν κοινωνία καί μιáς περιούσιας φυλῆς μέσα στήν οίκουμένη.

Αὐτή είναι ή θέση μας. Δέν είναι θέση άρνητική, χωρίς τήν προβολή μιáς θετικής λύσης του κοινωνικού προβλήματος. Δέν είναι θέση αντίδρασης. Δέν θέλομε οὔτε πίσω νά ξαναγυρίσωμε, οὔτε νά μείνωμε στο σημερινό καθεστῶς, πού άναγνωρίζομε άπερίφραστα ελόκληρη τήν κακότητά του. Δέν έχομε καμμιά σχέση μαζί μέ αυτούς πού έπώφελουνται από τό σημερινό μας καθεστῶς καί τό υποστηρίζουν από ἴδιο·

τέλεια. Σὲ τίποτα δὲν ταυτιζόμαστε μαζί τους, παρὰ μόνο στὴν κοινὴ μας ἀντίθεση πρὸς τὸν κομμουνισμό. Ἄν δὲν ὑπῆρχε αὐτὴ ἢ τρομακτικὴ ἀπειλὴ ποὺ κινδυνεύει νὰ καταποντίσει τὰ ὠραιότερα ἀποκτήματα τῆς ἱστορίας, ἂν δὲν ὑπῆρχε αὐτὴ ἢ ἐπιδρομὴ τῆς βαρβαρότητας, τότε ἐμεῖς θὰ ἦμαστέ οἱ κύριοι ἀντίπαλοι τῶν προασπιστῶν τοῦ σημερινοῦ καθεστώτος καὶ μὲ τὴν πειθῶ καὶ τὴ διαφώτιση τῶν πολλῶν ποὺ ἔχουν στὰ χέρια τους τὴ δύναμη νὰ ὀρίζουν τοὺς ἐξουσιαστὲς τῆς πολιτείας, θὰ ἐπιβάλλαμε τίς κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις καὶ θὰ ἀνοίγαμε τὸν δρόμο, τὸ δημοκρατικὸ, τὸν ἐλεύθερο, τὸν εἰρηνικὸ καὶ πολιτισμένο, πρὸς τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη, χωρὶς ἀναταραχὲς ποὺ καταστρέφουν γενεές καὶ γεννοῦν ἀντιδράσεις καὶ χωρὶς τὴ σπουδὴ ποὺ ἐκθέτει μιὰ τόσο μεγάλῃ προσπάθεια σὲ ὀπισθοδρομήσεις.

* * *

Ἀλλὰ ἀφοῦ ἔχομε δημοκρατία καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει ἡ πίστη καὶ ἡ θέληση τῶν πολλῶν γιὰ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, γιατί τότε ἐξακολουθεῖ νὰ βασιλεύῃ ἡ ἀδικία; Φταίει ὁ κομμουνισμὸς ποὺ ματαίωσε τὴν ὁμαλὴ καὶ ἀσφαλῆ ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων; Φταίει ἀσφαλῶς καὶ αὐτός; καὶ ἀκράδαντα πιστεύω πὼς ἂν ἡ πρωτοβουλία τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων δὲν εἶχε βρεθῆ στὰ χέρια τοῦ σλαυϊσμοῦ καὶ τοῦ κομμουνισμοῦ, σήμερα, θὰ ἦμαστέ πιὸ κοντὰ στὸ σκοπὸ μας. Ἀλλὰ ἄς μὴ τὸ συζητήσωμε αὐτὸ καὶ ἄς παραδεχθοῦμε πὼς δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ λόγος ποὺ ἀργοπορεῖ τὴ πραγματοποίηση τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, πὼς τοῦλάχιστον δὲν εἶναι ὁ λόγος αὐτὸς ἀρκετὸς γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ μόνος τὴν ἀργοπορία αὐτῆ. Τί φταίει; Φταίει ἡ ἀντίδραση ἐκείνων ποὺ ζημιώνονται ἀπὸ ἕνα καθεστῶς δικαιοσύνης. Αὐτοὶ ὑπάρχουν, ὅπως σὲ κάθε κοινωνία, ἔτσι καὶ στὴ δική μας. Εἶναι δυνατοί, εἶναι ἐπιτήδειοι, εἶναι ἐπικίνδυνοι. Εἶναι οἱ ἀθέλητοι ἀλλὰ γονιμώτατοι προπαγανδιστὲς τοῦ κομμουνισμοῦ. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ ἀρπάζουν τὰ ὀρθὰ ἐπιχειρήματά μας ἐναντίον τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τὰ καταστρέφουν ἀπὸ μόνο τὸ λόγο ὅτι αὐτοὶ τὰ μεταχειρίζονται. Εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ λένε «πατρίς», «θρησκεία», «οἰκογένεια» καὶ καθιστοῦν τίς ἱερὲς αὐτὲς ἰδέες ὑποπτές καὶ σχεδὸν ἐπιζήμιες στὸν ἀντικομμουνιστικὸ ἀγῶνα. Εἶναι οἱ ἀντίπαλοί μας.

Ποῖοι εἶναι αὐτοὶ καὶ πὼς θὰ τοὺς πολεμήσωμε;

Δ'

Ὁ νέος, πού, νύχτες καὶ νύχτες, μῆνες καὶ μῆνες, ἐνωτίσθηκε τοὺς διεισδυτικὸς λόγους τοῦ καθοδηγητῆ, ἀπορεῖ καὶ ὑποπτεύεται ὅταν